

9671

BABITS MIHÁLY
IPHIGENIA-FORDÍTÁSÁNAK
MÉLTATÁSA

IRTA

Dr. SZEGZÁRDY JÓZSEF

SZEGED, 1929

XB 17983

BABITS MIHÁLY
IPHIGENIA-FORDÍTÁSÁNAK
MÉLTATÁSA

IRTA

Dr. SZEGZÁRDY JÓZSEF

SZEGED, 1929

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Magyar Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára

Lelt. napló:

VI a/B sz.: 9671

csoporth:

szám.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000505506

Babits Mihály Iphigenia-fordításának méltatása.

Két esetben lehet szükség egy már lefordított külföldi remekműnek újabb fordítására: 1. ha nem üti meg a kívánatos mértéket; 2. ha irodalmunk mai állapotához képest elavultnak mondható. — Nem tudni, hogy e két ok közül melyik lebegett annak szeme előtt, aki szükségesnek találta Goethe Iphigeniájának újabb lefordíttatását, s annak, aki a lefordítást elvállalta.

Elismert tény, hogy kevés külföldi remekmű van oly méltóképen képviselve irodalmunkban, mint Goethe Iphigeniája Csengery János átültetésében. Bizonyítja ezt a Kisfaludy-társaság dicsérete s illetékes szakférfiak elismerése. E fordítás, melyet először a Kisfaludy-társaság adott ki, ma ötödik javított kiadásában fekszik előttünk illetékes bíráló szerint „az elsónél is finomabb, csiszoltabb, árnyalóbb“ szövegezésben. A budapesti és kolozsvári Nemzeti Színházban többször színre került. Tavaly a La-Fontaine Társaság a Goethe-Társasággal karöltve kiváló művészekkel háromszor egymásután előadatta a Margit-szigeten felállított szabad színpadon. Csengery fordítása mindenütt megállta helyét és sem az eredetihez méltatlannak, sem elavultnak nem bizonyult. Ismétlem tehát, nem tudom, mi indíthatta a Nemzeti Színház igazgatóját arra, hogy Babits Mihálynak megbízást adjon Goethe Iphigeniájának új fordítására. Mindenesetre megtörtént, s előttünk van a Nyugat f. é. májusi számában a teljes

Iphigenia-fordítás Babits Mihálytól. Nem kutatva ez actio okait, meg kell állapítanom, hogy ilyen vállalkozás csak akkor jogosult, ha az eredmény igazolja, azaz, hogyha az új fordítás mind a hűség, mind a költőiség követelményének szempontjából fölülmúlja az előbbit, mint a hogy Csengery fordítása fölülmúlta Kis János superintendensnek 1833-ban megjelent fordítását.

Abban a föltevésben vettem kezembe Babits Mihály új fordítását, hogy valamelyes igazolását talán csak megtalálom az újabb vállalkozásnak. Sajnálatos ki kell jelentenem, hogy mindjárt Iphigenia híres megnyitó monológja kiábrándított még halvány hitéből is annak, hogy itt csak némileg is jogosult, komoly versenyről szó lehet. Irodalmunk mai állapotában egy Goethe-fordítással szemben kétségtelenül jogos követelmény a Kazinczy által hangoztatott „*azt és úgy*“, azaz a hűség és a költői kongenialitás követelménye. Goethe Iphigeniájának szavai és kifejezései ércebe-vésésre méltók, s remek örökségképen élnek a művelt ember lelkében. Ki ne emlékeznék a benne gazdag kézzel elhíntett klasszikus tömörségű, remek *szentenciákra* s általában arra a fennkölt nyelvezetre, amely úgy hordozza ennek a magasztos tragédiának épületét, mint a nemes dór templomot az ő erőtől duzzadó oszlopai? Goethe drámájából épen úgy hiányzik a keresett cifrázkodás és a hatásvadászó bombaszt, mint a dór templom egyszerű, nemes formáiból a sallangos ciráda. Ezt a fenséges, nemes egyszerűséget hiába keressük az új Iphigenia-fordítónak keresetten ékeskedő, majd hétköznapivá lapsító, pongyola metrumú verseiben. Nézzük csak közelebb-ről az említett híres monológot:

„Árnyatokba izgatott koronái“

(miért *izgatott?* „rege Wipfel“ csak annyit mond, hogy a fák koronái rezegnek. S jambusok helyett miért kapunk trochaeusokat?)

„a *zsúfolt* lombu régi szent ligetnek“

(miért *zsúfolt* az egyszerűbb „*dichtbelaubt*“ helyett?)

„akár az istennő halk templomába,
ma is úgy lépek, olyan *rezzenő*
érzéssel, mintha most *lépnék először*
és *még* a lelkem nem szokott ide“.

(„*Rezzeno* érzéssel“ nem fejezi ki azt, amit az eredeti: „mit schauderndem Gefühl“. „Mintha most *lépnék először*“. Iphigenia talán most tanul járni? „És *még* a lelkem nem szokott ide“: de lehet, majd ide szokik!)

„*Hány* éve rejt és véd itt egy *magas*
akarat! melynek *átadom magam*,
de maradok idegen, aki voltam“.

(„*Hány* éve“: miért ez az *izgatott* kérdés az egyszerű „so manches Jahr“ helyett? — „*magas* akarat“ a fordító szerint nyilván hű fordítása a „hoher Wille“-nek, de szerintünk túrhetetlen germanizmus az „*átadom magam*“-mal együtt: „dem ich mich ergebe“. Az idézett utolsó sor egyik jellemző példája a Babits *jambusainak*, amennyiben *hét* rövid szótagot sorakoztat fel egymásután: *de maradok idegen*. De vannak ennél még furcsábban metrizált sorok is!)

„Mert *tenger* tilt el minden kedvesemtől

(igazán *tenger?* és nem szárazföld?)

és jaj! naphosszat állok *én* a parton

(jól megértsd: *én* és nem más!)

lelkemmel lesve görögök honát“.

(Lesve? Persze Babits és az alliteráció elválaszthatatlanok! Nem állhatom meg, hogy e szép sornál: „das Land der Griechen mit der Seele suchend“, ne mutassak rá Csengery fordítására: „Görög hazámat lelkemmel keresve“).

„Sóhajtok, és a hullám szembezüg,
de csak tompa hangokat hoz keresztül“. (jambus?! —

(Miért „szembezüg“ és min „keresztül“?)

„Milyen rossz, aki így testvértelen
s árván él, messze . . .“

(Hát biz az rossz; de az ilyen dikció nem kevésbbé).

„ . . . . . a szomorúság
ajka előtt a kész jót elapasztja;“

(Mennyivel szebb és jobb a Csengery fordítása: „Elmarja búja a már-már biztos üdvöt ajkítól“).

„S gondolatai folyton visszazsongnak
apja házába, hol a nap először
nyitott eget előtte, hol közös
játék a testvérkéket össze s összébb
szelíd szálakkal fonta, ahogy nőttek“.

(Az eredeti szerint nem a játék fonta őket össze, hanem játszva, gyöngéd kötelékekkel mindig szorosabban fonódtak egybe; „ahogy nőttek“ felesleges toldalék: *schusterfleck*, amivel még sokszor találkozunk).

„Az istenekkel nem veszekszem én“

(Jellemző leszállítása a fönnjáró dikciónak: „ich rechte mit den Göttern nicht“ — „nem perlek én az istenekkel“ (Csengery). „Az istenek tettét nem gáncsolom“ (Kis János).

„De a szegény nő dolga oly keserves!“

(az eredeti szerint: a nők helyzete, sorsa sajnálatra méltó; Csengery: „a nőnek sorsa szájalomra méltó“).

„Hatalom boldogítja, diadal
koronázza, és várja büszke sír.“

(Nem hatalomról van szó, hanem birtokról „der Besitz“; — a „büszke sír“ sem felel meg az „ehrevoller Tod“-nak; a lehetetlen jambusról már ne is szóljunk).

„De mily rövid pórázon él a nő!“

(kár volt ebbe a szép mondásba a *pórázt* beletenni: „wie enggebunden ist des Weibes Glück“; Csengery: „a nőnek üdve mily szűk és kimért“).

„Egy durva férjnek szótfogadni: már ez
vigasz és kötelesség! s hát ha még
messze veti az ellenséges Élet!“

(„ist Pflicht und Trost“ tehát előbb kötelesség és csak azután vigasz; az itt következő: „wie elend“ teljesen kimaradt, aztán nem ellenséges életről, hanem „ein feindlich Schicksal“-ról van szó).

„Így tart engem a jószívű Thoas
szent és komoly rabságban itt.“

(Jószívű? Isten neki, ámbár az eredeti: „ein edler Mann“-ról beszél).

. . . . . „sötét
szégyennel vallok titkom: kényszerítve
és kedvem ellen szolgállok csupán,
istennő, életmentőm! Életemnek
önkényt kéne tiédnek lennie!“

(teljesen elveszett az eredetinek pathosza: „oh wie beschämt gesteh' ich!“ S honnan vette a fordító azt a „*sötét*“ jelzőt és honnan a „*títkot*“, amely már sem titok? „mit stillém Widerwillen“ sem azt teszi, hogy: „kényszerítve és kedvem ellen“, s a „kéne tiédnek lennie“ sem közeli meg azt, hogy: „sollte gewidmet sein“. Helyesen Csengery: „hisz önként kellene szolgálatodra szánnom éltemet“).

„Hisz csak benned volt, s benned van reményem
ma is, Diana, aki engemet,
a nagy király eltaszított leányát,
szentséges, puha karjaidba vettél.“

(„sanft“ nem puha, hanem szelíd).

„Oh Zeus lánya, ki a büszke hőst
búsítani, az ő lányát kívántad,
ha egyszer őt *majd*, az *istennek-illő*
Agamemnonét, ki oltárodra tette
fő-fő kincsét, babérral Trója dúlt
falaitól hazavezetve, drága
asszonyát és Elektrát és fiát
megőrized számára: engem is
adj vissza anyémnek! A haláltól
megmentettél: ments meg már itteni
életemtől, mely második halál“.

A monológnak ezt a gyönyörű, hatalmas klimaxként emelkedő *periodusát* az új fordító teljesen összetörte és minden *numerus*-tól megfosztotta.

S nemcsak a *periodus*t törte össze és szakította szét, hanem pl. az idézet második sorát a németnél is németesebben vágta ki („*búsítani*“); „*istennek-illőnek*“ fordította a homerosi „*Göttergleich*“-ot, „*drága asszonynak*“ a „*Gattin*“-t s a befejező mondatban „*ments meg* már“ Iphigeniával szinte parancsot adat az istennőnek.

Ennek a befejező passzusnak, amelyet az új fordító annyira elejtett, legeklatánsabb kritikája a Csengery-féle fordítás, amelyet ide iktatok:

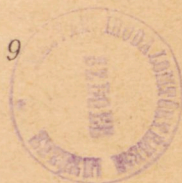
„Zeus leánya! ha te a dicsőt,
Kit búa döntél, elkívánva lányát,
Ha isteneknek mását, Agamemnon,
Ki szive kincset oltárodra vitte,
Trójának földig forgatott falától
Dicsón vezérléd a honába vissza,
És hitvesét, Elektráját s fiát,
E drága kincseit megőrizéd:
Adj engem is meg kedvesimnek egyszer
S ki a haláltól megmentél, ó ments meg
Ez élettől, e második haláltól“.

Sőt már Kis János fordítása is szebb és lendületesebb:

„S ha oh te, Zeus leánya, a dicsőt,
Kit tőlem elszakasztva gyötröttél,
Ha isteneknek mását Agamemnon,
Fénnyel tetézve Trója pusztulása
Után viszont házába juttatád,
S nejét, Elektráját, s fiát, e drága
Kincseit megőrzéd boldog állapotban:
Vigy engem is szeretteim közé,
Megmentve, mint haláltól elvevél,
Ez élettől, mely második halálom“.

„Ab uno disce omnes“: ezt mondhatnám az új fordításban áttekintett monológ után. De azt gondolhatná valaki, hogy épen a leggyöngébb részt ke-restem ki s a dráma többi része már méltóan tolmácsolja *Goethé*nek tartalmilag és formailag egyaránt páratlan remekét.

Sajnos, ezt az illuziót is el kell oszlatnom. Már Batsányi tudta és szabályként állította fel, hogy a fordító se többet, se kevesebbet ne mondjon az ere-

detinél s annak hű és igaz mása legyen. E megdönt-
hetetlen szabály ellen Babits lépten-nyomon vét;
egyrészt telerakja fordítását a már említett pótlé-
kokkal, másrésztől fontos szókat és kifejezéseket
egyszerűen fordíthatlanul hagy. Mindkettőre bőven
idézhethetnek példákat, hisz alig van egymásután két-
három sor, melyek ezt a *plus*-t vagy *minus*-t föl ne
tüntetnék. Ennél is nagyobb baj az, mikor a fordító
vagy nem azt mondja, amit az eredeti, vagy csak
nagyon hiányosan, úgyhogy fordítása vagy a félre-
értés színét viseli magán vagy félreértésre ad al-
kalmat. Pedig Goethét félreérteni „c'est plus qu'un
vice, c'est une faute“. Arkas például Babitsnál így
szól Iphigeniához:

„Oh hadd fürkésszem a papnő szemét is,
a tisztelt, drága szemet: a tiédet,
te szent kisasszony, ragyogó, fehér,
te jó-jel mindnyájunknak!“

Ennek az összefüggésben semmi értelme sincs. Az
eredeti szószerint ezt mondja:

Oh bárcsak a becsült, tisztelt papnő tekintetét
is, a te tekintetedet, oh szent szűz, fényesebbnek, ra-
gyogóbbnak látnám, mindnyájunkra nézve jó jel
gyanánt.

Ugyancsak Arkas így szól Babitsnál:

„Nem vígan leng-e seregünk körül
a Győzelem? sőt elejébe fut!“

A győzelem nem fut a seregnek elejébe, hanem a
sereg előtt futva hirdeti annak győzelmét, mint az
ókorból fennmaradt Nike-szobrok („und eilt er nicht
sogar voraus?“).

Arkas, aki Thoasnak hódoló híve, nem mond-
hatja királyáról, hogy Iphigenia mellett „a Jóság új

erényével gazdagult“; az eredeti csak annyit mond: „hogy bölcs és vitéz vezérlete után Iphigenia mellett a szelídségnek is híve lett“ (sich auch der Milde erfreut). Nem mondhatja Arkas Diana oltáráról, hogy „véresen lesett minden idegent“, mert Goethe Arkasa szerint a régi kegyetlen szokás (nem „erkölcs“; Gebrauch) kívánta, hogy Diana oltárán minden idegen elvérezzék. Ezt a kegyetlen szokást ő maga sem helyesli: hogy hihetné tehát, hogy Diana oltára maga *véresen les* az áldozatra?

Ha mellékes dolgokban is kerülni kell a fordítést, az értelmetlenséget, a fogyatékossgot, mennyivel fontosabb, hogy azok a közismert lapidáris szentenciák, melyeket Goethe olyan bőkezűleg hintett szét klasszikus remekében, a magyar átültetésben ráismerhetőleg, méltóan csendüljenek vissza! Lássunk csak egy párt ezek közül: „Ein unnütz Leben ist ein früher Tod; dies Frauenschicksal ist vor Allen mein's“. Babits ezt így mondja:

„Hasztalan élni annyi mint korán
halni: asszonyors, s legfőként enyém“.

Minden ambiciózus fordítótól elvárható, hogy az egy sorban kifejezett szentenciát ő is egy sorral fejezze ki s ne vigyen át egy szót a második sorba, amelyet aztán emiatt kénytelen megnyomorítani. Sikerültebb a Csengery fordítása:

„Ha haszna nincs, kora halál a lét;
A nők e sorsa legkivált enyém“.

Vagy Kis Jánosé:

„Az élet csak halál, ha haszna nincs;
S az asszonyé e sors, kivált enyém“.

Menjünk tovább! Goethe:

Iphigenia:

„Das Wenige verschwindet leicht dem Blick,
Der vorwärts sieht, wie viel noch übrig bleibt.

Arkas:

Doch lobst du den, der, was er tut, nicht schätzt?

Iphigenia:

Man tadelt den, der seine Taten wägt.

Arkas:

Auch den, der wahren Wert zu stolz nicht achtet,
Wie Den, der falschen Wert zu eitel hebt“.

Babitsnál:

Iphigenia:

„Ami kevés az semmi, ha előre
nézünk s látjuk ami még hiányzik.

Arkas:

Helyes-e amit teszünk nem becsülni?

Iphigenia:

Nem illik így lemérni tetteinket.

Arkas:

Igaz értéket kevesellni büszkén
nem jobb mint a *talmival* sokra lenni.

Csengerynél:

Iphigenia:

Hamar eloszlik a kevés előlünk,
Azt látva, mily sok, ami hátra van

Arkas:

Dicséred-e, ki tettét nem becsüli?

Iphigenia:

Megrójjuk, aki tettét latra hányja.

Arkas:

Ép úgy, való becset büszkén ki fitymál,
Mint, ki hiún álbeccsel kérkedik.

Úgy látszik, maga Babits is belátta, hogy egy néhány szentenciózus helyet nem tud Csengerynél jobban lefordítani, azért szó nélkül és szószerint átvette azokat a Csengery-féle fordításból, sőt aztán nem szentenciózus helyeket is beiktatott. Mintegy 40 verset méltatott erre a kitüntetésre. Csak azt nem tudom, mennyire fogja Csengery magát megtisztelve érezni abban a környezetben, melybe — valószínűleg megkérdőzetlenül — belécsöppent.

Láttuk, hogy Babits szentenciái között a logikai összefüggés is hiányzik, mert Arkas kérdésével sehogy sem illik össze Iphigenia felelete. Ez a hely egyúttal alkalmat ad annak bizonyítására, hogy Babits legtöbbször leszállítja a *goethei* kifejezések színvonalát, alantjáróvá teszi annak szárnyaló lendületét, hétköznapivá ünnepiességét, durvává választékos finomságát. Így, hogy csak a feltűnőbb helyeket idézzem, Babits Arkasa „*vad suhanc-vérről*” beszél az általa annyira tisztelt királlyal kapcsolatban, ahol Goethenél „*gewaltsam neues Blut*” olvasható. Az sem illik hozzá, hogy hálára intse Iphigeniát azíránt, „*aki jóltartja*”, mikor az eredetiben e durva körülírás helyett az egyszerű „*Wirt*” szót találjuk.

Babits Iphigeniája szerint:

„nem szabadna égieknek emberekkel így
pajtáskodni” (wandeln).

Babits Thoasa nincs kellő tisztelettel Iphigenia iránt, mert így korholja:

„Mit *halászod* az ilyen kifogásokat?”

(Such' Ausflucht solcher Art nicht ängstlich auf!) s mindjárt hozzáteszi ezt a kevésbé lapidáris szentenciát:

„Aki elutasít, az ne sokat beszéljen!”

(Viel sagt man um etwas zu verneinen), Csengery:

„Sokat beszél, ki megtagadni készül“.

Ilyen triviális mondások ezek is:

Orestes: „Csak téged mérthogy ily korán magammal
vinni *muszáj*, (!) Pyladesem“.

A *muszáj*-jal még többször találkozunk. Ugyanő hön
szeretett Pyladesét *örökké jókedvű kölyöknek* ne-
vezi (ein immer munterer Geselle).

A *Jüngling*-gel sincs Babits kibékülve. Így
az apák tetteit Pylades szerint lantzenével „szür-
csöli a *kamasz*“. Babitsnál maga Iphigenia *parázna*
kéjt (böse Lust) mond anyja bűnös viszonyá-
ról szólva. Ezek sem illenek Iphigenia ajkára: „bo-
lond veszély“, „bolond imáink“ (mikor Istenhez es-
dekel), „álmomból kitépett“ (aufgeweckt), „fajtám“;
„vad vezeklőn“ (reuig wütend, persze: ismét kellett
egy hatásos alliteratio), Dianát „a zord“ istennőt
(entschlossene Göttin), „dühvel *zsúfolta* lelkét“ (dem
fülltet er die Brust mit Wut). Sőt Orestes ajkára sem
a következők:

„hadd *bujjak* el, mint ő, halni szégyenemmel!“

(will ich den Tod voll Schmach in mich verschlos-
sen sterben).

Pyladestől sem várnók, hogy drága Orestesének
„*kócos friss* fejét“ emlegesse s azt mondja róla, hogy
„a *szívós* fúria *szalajtja*“; hogy „*dühödt* isten“-t
mondjon, vagy hogy ilyen komikusan beszéljen tár-
sairól:

„ott bujtak, vártak és *búsan csücsültek*“

(sassen traurig und erwarteten).

Sőt Thoas királyi szájában is kirívó, ha ezt mondja Iphigeniáról „kegyelmemet, mint régi *kopott* jószágát *lenézi*“ (meine Güte scheint ihr ein altverjährtes Eigentum).

Hát az nem bántó, mikor Babits Orestese Elektrát „*rugdalt* szolgálóhoz“ hasonlítja, az pedig öcsésének markába *löki* a tört? A többször használt „*muszáj*“ („a süket *Muszáj* vasmarka“), a „*dupla*“, „*duplár*“ („duplán meggyőz“, „dupla erővel“ és még több ilyen duplaság), „mit *koholsz* király?“ (was sinnst du? mit tervezel), „*vad* fiatalság“ (rasche Jugend) stb. sokkal kevésbé jelentős mű fordításának sem válnának díszére.

Babits nemcsak az alantabbjáró, durva kifejezésekkel vadássza a hatást, hanem a már említett meszterkéltségek és fölösleges alliterációkkal is, melyekbe anynyira szerelmes. Így mond a saját szakállára ilyeneket:

„mely anyám sebéből *fakadva*, folyton *holtot* vet reám“; „*vad* és vak szemüktől“; „*konokul kereste*“ (grimmig fordert er); „*holtak* vak víze világít“.

Így sem nem megokolt, sem nem ízléses, ha Iphigenia a szegény *taurisi* koldust nemcsak szívesen látja majd, hanem „*fogytig faggatja*“ (und nur nach dir und deinem Schicksal fragen). Így mondja ezt az ízetlenül rímelő szójátékot is:

„Hogy aki sokak fölött *gondos úr* vagy,
sokak között még ritkább: *boldog úr* légy!“

Még súlyosabban esnek latba a meg-nem-értésből vagy félreértésből származó eltérések, semmivel sem igazolható, tárgyi vagy alaki tévedések; s ezek közé tartozik a logikai összefüggés megbontása és modern fogalmaknak becsempészése. Így nem ille-

nek abba a világba: malaszt; keresztelte; sín; kopersó; vezekelni (Thoas ajkán); körmenet, proceszsió; oltári kincs (heiligen Schatz) stb.

Thoas nem „*magtalan*“, hiszen volt fia, csak meghalt s ezért most már gyermektelen (kinderlos).

Orestest nem *a sors* választotta anyja hóhérává, hanem az istenek, nevezetesen Apollo. Iphigenia nem *vetődött* Tauris partjaira, hanem Artemis vitte oda felhőbe burkolva.

Mikor Goethe Orestese azt mondja:

. . . . . „Glaube,
sie haben es auf Tantals Haus gerichtet“,

ezt úgy érti, hogy az istenek Tantalus házát szemel-
ték ki, hogy megrontsák. — Babits mást mond:

„hidd el, a Tantalus-ház átka sújt“.

Orestes továbbá így szól:

„So ist 's ihr Wille denn, der uns verderbt“,

azaz az istenek akarata veszít el bennünket; — nem pontos, nem világos és nem helyes tehát így fordítani:

„akkor ép ez a rendelés az átok“.

Pylades mondja:

„Vergessen habe ich einen Augenblick
Wie sehr ich dein bedarf“,

Babits:

„Egy pillanatra azt *is elfeledtem,*
mi minden függ tetőled“.

(e. h. mennyire reád vagyok szorulva).

Orestes szerint Iphigenia fényes birodalma, t. i. a lelkek fölött való uralma (— mint Pyladesnek mondja —), elvesztette erejét a bűnös közelléte miatt (ihr lichtet Reich verlor die Kraft durch des Verbrechers Nähe). Babits szerint:

. . . . . bizonyval
szelid hatalmát elveszíti most,
mert oly bűnös érkezett, (!)

(melyik vonattal vagy hajóval?)

Thoas szavai Iphigeniához:

„Megelégednék, ha népem dicsérne.
Amit szereztem, mások élvezik
jobban, mint én“.

Az összefüggés nem világos. A gondolat t. i. az, hogy Thoas meg volna elégedve, ha népe elismerné az ő önzetlen jóakarátát s azt, hogy szerzeményét alattvalói jobban élvezik, mint ő maga. — Orestes e szavai:

„zwischen uns sei Wahrheit“

nem azt teszik, hogy „mi köztünk legyen őszinteség“, hanem *igazság*. Hiszen az *igazság*, *igazmondás* a dráma főmotívuma!

„So willst du mein Verderben“

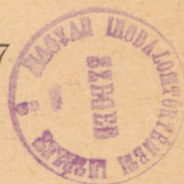
szintén nem azt teszi

„de hát örületbe hajtasz“.

Ezt a Furiák már megtették.

Bajos helyesen érteni Iphigeniának e szavait:

Így *fizetem* én a kicsikart bizalmat!“

(so büß' ich nun das Vertraun, das du erzwangst, tehát így kell bűnhödnöm a bizalomért, amelyet tőlem kicsikartál). A „fizetem“ különben sem illik Iphigenia ajkára.

Helytelenek Arkas e szavai is „ahogy ő ítél“ (wie er sinnt, ami annyit tesz, hogy: gondolkozásmódja vagy jelleme után ítélve). Nem felelnek meg az eredetinek a következő kifejezések: „rég látott testvérem“ (langerflehte), „ki az, aki itt korhol?“ (wer ist es der uns droht?, tehát fenyeget;) „ha szent hatalmak vagytok“ (wenn Ihr wahrhaft seid, tehát igazak, akiktől várható, hogy az igazságot fölmagasztalják).

„Párkák szörnyedve dalolták“ (grausend sangen). „Grausend“ itt annyi, mint „Grausen erregend“, mert nem ők borzadtak saját daluktól, hanem azok, akik hallották. Képtelenséget mond Orestes Babitsnál apjának kardjáról:

„Ezt eldugtam a gyilkosok elől,“

(„dies nahm ich seinem Mörder ab“, vagyis apja gyilkosától, Aegisthostól vette el, mikor őt megölte).

Ha Iphigenia „viel verehrt“-nek nevezi Diana szobrát, avval nem azt akarja mondani, hogy: „melyhez annyit imádkoztam“. Miért nevezi Pylades Iphigeniát „jámbor lélek“-nek, amiben némi megrovás is tükröződik, amikor az eredetiben „reine Seele“ van? Miért nevezi Orestes az „idegen“-t „nemes ember“-nek? S a nemes ember miért módosul „romlatlanná“? Iphigenia így szól Oresteshez:

„Minden idegen férfiútól engem
húzódó érzés távolít el;“

(Goethenél: „von dem fremden Manne entfernet mich ein Schauer“; amit már Kis János helyesen értett: „borzadás el-eltaszít az ismeretlentől“. Csen-

gery: „az idegentől borzalmam eltaszít“). „Treff ich dich noch“ (Pylades) nem azt teszi: „még beszélünk“. Nem tudjuk, mire valók az ilyen magyarázó körülírások: „kiket szeretnem kell“ (die Meinigen); „kiket védni akartam“ (die Geliebten). Nem tudjuk, mivel költőibb a „királyi ingerültség“ mint: „des Königs aufgebrachtter Sinn“.

Nehéz helyesen érteni Iphigenia e szavait:

„Bár mondhatnám hazugság nélkül a hatalmas úrnak azt — amit szeretne!“

„Und wünsche mir, dass ich dem Mächtigen, Was ihm gefällt, mit Wahrheit sagen möge!“
Világos az értelem Csengerynél:

„Oh bárcsak úgy mondhatnám a valót,
Hogy a hatalmasnál tetszést találna!“

Egészen félreértette Babits Iphigenia e szavait: „Ach und sein ganz Geschlecht trug ihren Hass“, ami azt jelenti, hogy az istenek Tantalusnak egész nemzetiségét meggyűlölték, nem pedig azt, hogy: „egész családját üldözi a dal“. Thoas e szavai sem felelnek meg az eredetinek: „ha el is alszik minden haragom“, — az eredetiben: „Und bändigst' ich den Zorn in meiner Brust“, (Csengery: „s keblem haragját bárha fékezem“, — már Kis János is elég helyesen: „s melyemben elnyomnám is a boszút“).

Nem helyes, nem megfelelő, sőt nem is magyaros:

„S a sors nékem is szentelt úgy, ahogy neki“

(wie du ihr heilig warst, so warst du 's mir, — azaz előttem is olyan szent lettél, mint az istennő előtt —, Kis János: „mint szentje, nékem is szentem valál“, — Csengery: „mint ő előtte, oly szent lől előttem“.

Tehát nem a sors szentelte neki, Babits máskor is beszél sorsról, mikor az istenekről van szó. Így szól Orestes:

„Micsoda sors választott hírnökévé
Ép engem annak, amit oly örömmel
Ásnék a süket éjjel hangfogó
pokolmélyébe?“

Milyen más az eredeti:

„So haben mich die Götter ausersehn
Zum Boten einer Tat, die ich so gern
Ins klanglos-dumpfe Höhlenreich der Nacht
Verbergen möchte?“

Persze a „hangfogó pokolmély“ sem valami sikerült. — Értelmetlen a Párkák dalában is, mikor Tantalusról azt mondják: „Csóválja fejét s unokáira gondol“, mikor az eredeti szerint előbb gondol unokáira s azoknak mostoha sorsán csóválja fejét. — Értelmetlenség ez is:

Iphigenia: Rémlik, fegyveres
lépteket hallok közeledni. A
király követe jő sietve. — Erre!“ —

Goethénél: „Mich dünkt, ich höre
Gewaffnete sich nahen! — Hier! — Der Bote
Kommt von dem Könige mit schnellem Schritt“.

Szóval Babits megváltoztatta a rendet s ezzel a gondolatot értelmetlenné tette. Iphigenia t. i. („Hier!“) azon botránkozik meg, hogy fegyveresek lépnek be a szent berekbe.

Orestes: „Ki vagy, hogy így megfordítod, kegyetlen,
koporsójában mély szivem halottját?“

A koporsót és a halottat Babits szállította Goethe színpadára.

„Wer bist du, deren Stimme mir entsetzlich
Das Innerste in seinen Tiefen wendet?“

Csengery helyesen:

„Ki vagy te, hogy szavad ily rémitőn
Felrázza szívem mélységes valóját?“

Thoas: „Én is (t. i. tisztelem a nők szavát) —
jobban, mint kardját bátyjaiknak“.

(Ich acht' es mehr, als eines Bruders Schwert) Ba-
bits ne tudná, hogy Orestes nem bátyja Iphigeniá-
nak, hanem *öccse*?

Iphigenia: „Nem, nem királyom! ily véres bizonyság
felesleges! Ne nyúljatok a kardhoz!“

(„Mit nichten! Dieses blutigen Beweises Bedarf es
nicht, o König! Lasst die Hand vom Schwerte!“)
Tehát nem *felesleges*, hanem: *nem szükséges*; mi-
lyen nagy a különbség — Iphigenia ajkán!

Iphigenia „aggodalmas feszültsége“ sem felel
meg az eredetinek: „Mit ängstlichen Gefühlen“ (szor-
rongó érzések).

Babits — úgy látszik — nem tudja, mennyit
változtat a stiluson, ha az állító mondatból kérdést
csinál. Mikor Iphigenia meghatóan esdekelve kéri
Thoast:

„Oh wende dich zu uns und gib
Ein holdes Wort des Abschieds mir zurück!“

Babits szemrehányó kérdést mondat vele:

„Hát nem fordulsz felénk?
s egy nyájas búcsúszóval nem felelsz?“

Thoas higgadt nyugalommal panaszolja Iphige-
niának:

. . . „Bleibt mir zu Hause nichts, das mich ergötze“.

Babits Thoasa így heveskedik:

. . . . . „s mit találok
itthon, miben még kedvem lehetem?“

Iphigenia egyszerűen azt mondja a fogoly ifjak-
ról:

„In ihnen seh' ich mich“.

Babits ezzel sincs megelégedve, s így beszél-
teti:

. . . . . „mert nem kell-e bennük
magamat látnom?“

Babits sokszor kíméletlenül *összetöri Goethe*
lendületes periodusait. Thoas nála így szól:

„Tiéd a szent hivatal és öröklött
hely Zeus asztalánál. Közelebb vagy
az Éghez, mint más barbár földi“.

Mennyire más ez:

„Dein heilig Amt und dein geerbtes Recht
An Jovis Tisch bringt dich den Göttern näher
Als einen erdebornen Wilden“.

Ehhez sokkal közelebb áll már a Kis János for-
dítása is:

„Szent hivatal, s a Zeusnak asztalához
Öröklött jus közelb viszen hozzájok,
Mint egy gyarló vadat“.

Iphigenia így szól Babitsnál:

„Így lakott jól Thyestes a saját
húsából! s amint jóllakott, komor lett, —
fiacskáit kérdezte, hallani
véelve hangjukat, lépésüket az ajtó

mögött, és akkor Atreus kajánul
dobta elébe a halott kicsikék
fejét és lábát“.

„Und da Thyest an seinem Fleische sich
Gesättigt, eine Wehmut ihn ergreift,
Er nach den Kindern fragt, den Tritt, die Stimme
Der Knaben an des Saales Türe schon
Zu hören glaubt, wirft Atreus grinsend
Ihm Haupt und Füsse der Erschlagenen hin“.

Babits úgy látszik nem tudja, mi a különbség a
közt, ha főmondatban van valamely gondolat vagy
mellékmondatban; ő kénye-kedvére széttépi a perio-
dust s ezzel megszünteti a dikció feszültségét és
emelkedését.

Orestes e szavai:

„Und sollen Atreus' Enkel in der Schlacht
Ein siegbekröntes Ende nicht gewinnen,
Soll ich wie meine Ahnen, wie mein Vater
Als Opfertier im Jammertode bluten:
So sei es!“ —

mivé lesznek ebben a fogalmazásban:

„Dicső halál Atreus unokáit
győztes csatán nem várja; s áldozatnak
barmaként én is, mint nagy őseim, mint
apám, síralmas, véres véget érek:
mit bánom!“

Hová lett az eredetinek ethosa és pathosa? Hová
megrázó lendülete? Ami Goethe Orestesénél csak
föltevés, az Babitsnál konstatáló *megállapítás*.

Ezeket a kifejezéseket sem tartom szerencsés-
eknek: „ligeti szentély“, „csel-edzett“ (listgewohnt),
„gyermeteg-hivatal“, „harcba-ugorni“, „furcsa ro-
ham“, „a süket Muszáj“ (die taube Not), „érckényű“
(gewaltig wollende), „kérjünk királyi véleményt“,
„ólom-agyamból“, „hallgatásba fült titok“.

Nem sorolom föl a fordításnak minden igazolhatatlan eredetieskedését: lajstromom nagyon hosszúra nyúlnék. De ki kell emelnem a fordításnak azt a kettős hibáját, hogy igen sok kifejezést fordítatlan hagy, vagy egész sort egy-két szóval intéz el, pl. „elfordulsz király“ (du wendest schaudernd dein Gesicht o König). — „Ez maga a király“ (dies ist des Königes verehrtes Haupt). — Egész kifejezéseket szükségtelenül ismétel: „könnyű nekem, könnyű már“, „eredj-eredj hát“, „átok, idegen átok“. — Úgy látszik kárpótlásul az elhanyagolt kifejezésekért egész csomó verspótló kifejezéssel találkozunk, melyeket az eredetiben hiába keresünk. Felsorolásukra se terünk, se kedvünk nincsen. Nem említem a nehézkes és szükségtelenül dagályos helyeket sem. Azt azonban ki kell jelentenem, hogy a fordításnak *magyarsága* sem kifogástalan. Ilyen kifejezések: „magas akarát“, „magas lélek“, „későn jött rá“, „adta a nyugodtat“, „gyerekmód kell magam vezetni hagynom“, „nem adunk a szép szavakra“; — vagy a kérdő mondatok ilyen szórendje: „ért-e célt a boszú?“, „lett-e övök a vár?“, „mondjon le a nő gyöngesége jogáról?“; — vagy e fajta modern magyarság: „biztos, ismerte a királyt“ stb., stb. — akkor is elkedvetlenítenék az olvasót, ha a fordítás máskülönben megütné a mértéket. Prózában is, versben is bántó az ilyen dikció:

„A halál, akár félünk, óhatatlan
eljön, akár nem“.

Goethének fennkölt irodalmi stílusához nem illenek az ilyen provincialismusok: *szivessen, közössen, okossan*; görög *hodály* (ez hajóhadat akar jelenteni); *szabadna*; *bogos szó*; sem efféle szóalkotások: *lebeny, zuhany*; sem abba a világba nem illő szók.

mint: *körmenet*, *processzió* stb., miket már említettünk. — A nyílról se mondanám, hogy *felsül*, sem az akadályról, hogy „utamba *szegődött*“, mert a magyaros kifejezés se jó, ha nem helyén való. Ezért méltán kifogásolható ez is: „Apollo *szavát adta*“ (gab uns das Wort, tehát nem: *sein* Wort), mert itt nem egyszerű szóadásról, hanem a delphii jós Apollon ünnepies kijelentéséről van szó.

A Könyvbarátok Lapjájának 1928. évfolyamában (268. l.) „A vers jövődje“ címen mintha már felelt volna Babits Mihály erre a bírálatra, mert azt mondja:

„A hol kényszer van, ott lázadni lehet; s éppen a vers apró lázadásai, az ú. n. *hibák* azok, amik a verset kifejezővé és széppé teszik“.

Azzal, aiknek ez az álláspontja, nem vitatkozhatunk, csak óvjuk a műfordítókat, hogy az ellen a költő ellen, kinek fordítására vállalkoztak, ne lázadozzanak. Miért szóljunk tehát például e fordítás lehetetlen metrumairól, melyek a jambusnak igazi chimaerái? Hiszen a most idézett helyen azt olvasuk, hogy:

„A metrum ott jut igazi szerephez, ahol *nem tartják be*.“

(ez is minta-magyarság). De szerencsénkre ugyan ebben a cikkben ezt is mondja Babits Mihály:

„Aki elvileg lemond a dikció emelkedettségéről, az a költészet szárnyait nyirbálja meg. Mit ér a madár, ha a földön marad? Arra a csiga is jó“.

Erre feleljen Thoas: „Sprich unbehutsam nicht dein eigen Urteil!“ Ámbár lehetséges, hogy *elvileg* a Goethét fordító Babits sem mondott le a dikció emelkedettségéről; de hogy *gyakorlatilag* lemondott, arra

nézve döntő tanuságot tesz ez a földön maradó fordítás, amely annyira megnyirbálja Goethe magasztos költészetének szárnyait.

Goethe Iphigeniája, mint a maga nemében páratlan világirodalmi mű, kiválóan alkalmas arra, hogy bármely nyelvre lefordítva a legnemesebb idealizmus és a legválasztékosabb költői dikció példaadója legyen. Sajnálattal látom, hogy Babits Mihály fordításában sem ez a magasztos idealizmus, sem ez a fennkölt költői dikció nem jutott el a maga jogaihoz. Nem habozom tehát kimondani, hogy — nem is szólva Csengery Jánosnak minden tekintetben kiváló fordításáról, — már Kis Jánosnak 1833-ban megjelent fordítása mind a hang nemessége, mind az eredeti iránt való tisztelet és hűség dolgában ma is fölötte áll az okadatolatlan önkénnyel „*zsufolt*” és szükségtelen cafrangokkal teleaggatott Babits-féle fordításnak.
